Het eerste Gronings woordenboek werd door een Fries geschreven

Het werd uiteindelijk teruggevonden in een trommel, waar het misschien wel honderd jaar in heeft gezeten: het manuscript van het eerste woordenboek van het Gronings. Een witte vlek in de geschiedenis van deze streektaal kan eindelijk worden weggewerkt. De auteur is volgens taalkundige Reker met grote zorg te werk gegaan 'en moet een echte taalgek zijn geweest'.

DE VOLKSKRANT
5 SEPT. 1992

door Henk Binnendijk

Taalkundige dr S. Reker is in de zevende hemel. Het allereerste woordenboek van de Groningse streektaal, dat meer dan honderd jaar als verloren werd beschouwd, is deze week teruggevonden. Het manuscript uit omstreeks 1850 werd door hem opgespoord bij een nazaat van de samensteller dr P. Boeles. Dankzij de vondst kan volgens Reker 'een witte vlek in de geschiedenis van het Gronings worden weggewerkt'.

De *Idioticon Groninganum* (Gronings dialectwoordenboek) is een handschrift dat om onbekende reden nooit is uitgegeven. Het boek telt 205 pagina's met naar schatting vierduizend trefwoorden. De uit Friesland afkomstige theoloog Boeles werkte er vanaf ongeveer 1830 aan. Vlak voor zijn dood in 1875 rondde hij een laatste bewerking van het handschrift af, zo blijkt uit een aantekening van Boeles' zoon.

Tot nu toe kende het Gronings twee woordenboeken: een van H. Molema (een schoolmeester uit Warffum) dat omstreeks 1890 verscheen en een van K. ter Laan waarvan de eerste druk in 1929 uitkwam. Ter Laan, die ondermeer SDAP-burgemeester van Zaandam was en Tweede-Kamerlid, was van het bestaan van Boeles' werk op de hoogte. In zijn Groninger Encyclopedie uit 1954 maakt hij melding van een 'woordenboek van den Groningschen tongval' dat door dominee Boeles, 'voorman der Groninger Richting' was geschreven, maar waarvoor nooit een uitgever was gevonden.

Reker, die sinds 1984 als streektaalfunctionaris is verbonden aan het Nedersaksisch Instituut van de Rijksuniversiteit in Groningen, kwam de vermelding van Ter Laan tegen en besloot op speurtocht te gaan. Met hulp van een gepensioneerde secretaris van een archief in Friesland kwam hij een achterkleinzoon van

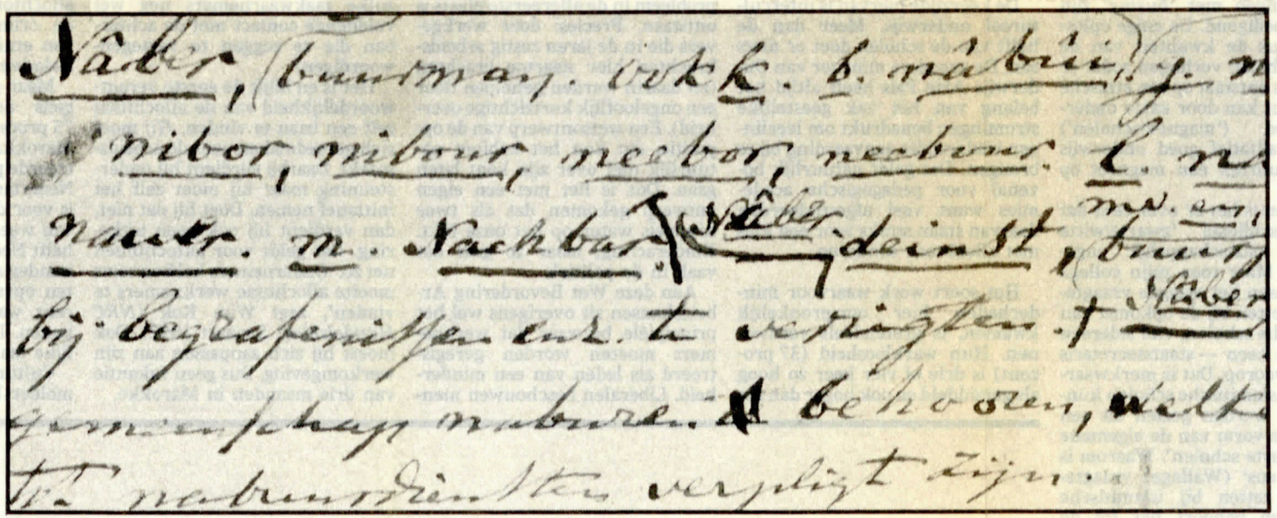
Nåber, (buurman. ook k. b. nåbüi) j. n
nibor, nibour, neebor, neebour. l. n
naaster. m. Nachbar. Nåber deinst, (buur
bij begrafenissen enz. te verrichten. f Nåber
gemeenschap nabuur. A be hooren, welk
te nabuurdiensten verplicht zijn.

Een fragment uit het manuscript van het Gronings woordenboek. Foto Karel Zwaneveld

Boeles op het spoor. Deze man, een voormalig advocaat die inmiddels ver in de tachtig is en in het westen van het land woont, bleek toevallig het familiearchief te beheren. 'Dat was puur geluk', zegt Reker. 'De familie Boeles is een familie van intellectuelen met veel traditie. Er werd dus veel bewaard, papieren werden niet zo makkelijk weggegooid. Het manuscript van het woordenboek bleek in een trommel te zitten. Misschien heeft het wel meer dan honderd jaar daarin gezeten zonder dat iemand er ooit naar heeft gekeken.'

Aanvankelijk kreeg Reker maar een deel van het handschrift te zien. Een dag later kwam ook de rest boven water. Het manuscript is uiterst klein geschreven maar goed te lezen, ondanks de vele doorhalingen. Het bevat verwijzingen naar achttien andere talen en dialecten, waaronder Duits, Deens, Portugees, oud-Noors, IJslands, Fries, Drents, Zeeuws-Vlaams en zelfs Sagelterlands (een Noordduits dialect). Sommige omschrijvingen, vooral de juridische, zijn zeer uitvoerig. 'Hij is met veel zorg te werk gegaan, het is onmiskenbaar het werk van een geleerde', oordeelt Reker, 'en hij moet een echte taalgek zijn geweest.'

Boeles werd in 1795 in Ferwerd bij Leeuwarden geboren. Hij kwam naar Groningen om predikant te worden in Noorddijk, een dorp vlakbij de stad Groningen. Volgens Reker is het niet zo vreemd dat juist een Fries het eerste Groningse woordenboek heeft geschreven. 'Friezen waren veel meer met hun taal bezig en veel meer gewend aan twee-taligheid.' Overigens schreef Boeles ook heel andere werken, zoals *Wenken, raadgevingen en herinneringen over de omgang met het vrouwelijk geslacht* (1823).

Volgens ruwe schattingen wordt het Gronings tegenwoordig nog door 200 duizend mensen gesproken. Dat komt neer op ongeveer eenderde van de inwoners van de provincie Groningen. De belangstelling is echter tanend. Halverwege de vorige eeuw, toen Boeles zijn woordenboek schreef, spraken nog vrijwel alle Groningers de streektaal, ook de gegoede burgers en de hereboeren. Hoe ze het Gronings uitspraken, is echter nauwelijks bekend. Reker hoopt in het woordenboek van Boeles nieuwe aanwijzingen te vinden.

Bestudering van het handschrift gaat ongeveer een jaar duren, verwacht de streektaalfunctionaris. Daarna wil hij doen wat Boeles in de vorige eeuw niet is gelukt. 'Ik vind dat het woordenboek integraal moet worden uitgegeven. Dat moet lukken, zeker als blijkt dat het werk een echte aanvulling biedt op de woordenboeken van Ter Laan en Molema.'